

*Мар'яна КОВАЛЬ,
Вікторія СТРОК
(Дрогобич)*

ЗМІСТОВІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Адаптація особистості до соціального оточення розпочинається від народження. Найближчим оточенням є її батьки, сім'я, родина, з якими вона налагоджує взаємини, встановлює контакти, сприймає навколишній світ, знайомиться з традиціями, християнськими та національними святами, у результаті чого формує власне бачення світу. Згодом у житті дитини важливе значення мають соціальні інститути і чинники виховання. Це насамперед, заклад дошкільної освіти, який на ранніх етапах життя займає особливу роль у формуванні моделі поведінки дошкільника, встановленні міжособистісних взаємин, прищепленні системи цінностей.

Завдання закладу дошкільної освіти полягає у тому, щоб забезпечити фізичну, соціальну, психологічну і соціальну компетентність дитини від народження до шести-семи років. Для батьків надзвичайно важливим є питання, як і чого навчають у закладі дошкільної освіти, які методики і технології використовують у виховному процесі, щоб сформувати у дітей ціннісне ставлення до людей і світу. Зміст діяльності закладу дошкільної освіти має бути спрямований на розв'язання нагальних проблем, зокрема, підготовку дитини до життя, на вміння віднайти себе у соціальному середовищі, комфортно почувати себе у співтоваристві, набути досвід різноманітних стосунків, освоєння культурних цінностей, адаптацію до унормованого життя серед людей.

Цій проблемі присвячена низка публікацій українських учених (А. Богуш [1], К. Крутій, О. Кононко [2], [3], В. Кузьменко, Г. Лещук, М. Лукашевич, Ж. Мельник, І. Печенко, Т. Поніманська [4], Т. Прищепа, І. Рогальська [6] та ін.), які частково висвітлюють означену проблематику.

Вимоги до формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку визначено у нормативно-програмовому забезпеченні дошкільної освіти. Зокрема, у розділі Базового

компонента дошкільної освіти в Україні «Дитина у соціумі». Серед умінь, визначених у цьому розділі: уміння випускника дошкільної установи пристосовуватися до життя у нових соціальних умовах, усвідомлення своїх нових функцій, соціальних ролей, ставлення до нового періоду життя з розумінням та усвідомленням його значущості для власного розвитку. Дитина повинна вміти розбиратися в навколишній установці, елементарно упорядковувати свої враження, самостійно займати себе, демонструвати іншим свої вміння та здібності, виявляти приязне ставлення до інших, звертатися по допомогу; розуміти відмінності між існуванням в сім'ї і соціальній установі, орієнтуватися в перевагах обох соціальних інститутів, виявляти інтерес, зацікавлене ставлення до життя у закладі дошкільної освіти. Отож, основним завданням, передбаченим цим розділом Базового компонента, є розкрити дитині соціальний світ і прагнути здобути соціальний досвід, зрозуміти своє місце в соціумі.

Як відомо, сьогодні вихователі в освітньому процесі використовують різноманітні програми розвитку дітей, які зорієнтовані на соціалізацію та формування соціальної компетенції дошкільника. У програмі «Впевнений старт» означеній проблемі присвячено розділ «Соціальна ситуація розвитку», відповідно у програмі «Дитина в дошкільні роки» – «Соціалізація» та «Гендерна соціалізація», програма «Українське дошкілля» [5] містить розділ «Соціально-моральний розвиток», програма «Дитина» – розділ «Дитина у довкіллі», програма «Оберіг» – розділ «Емоційно-соціальний розвиток». Колектив закладу дошкільної освіти має право працювати за однією із цих програм, або за власною авторською програмою, розглянутою і затвердженою на засіданні педагогічної ради закладу дошкільної освіти.

Так, у розділі «Соціально-моральний розвиток» програми «Українське дошкілля» наголошено на формуванні таких змістових характеристик соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку: «Усвідомлює добро і зло, може пояснити свої вчинки, схвалити або засудити їх. Уміє, за відсутності контролю, стимулювання та заохочення діяти відповідно до соціальних норм, не порушувати їх, виявляти почуття гідності. Має елементарне уявлення про зміст та відмінність понять «совісний» та «безсовісний»» [5, с. 153]. Згідно з цим, дитина старшого дошкільного віку має розуміти різницю між соціально прийнятною поведінкою і соціально неприйнятною; розуміти наслідки асоціальної поведінки для самої

себе та свого оточення; розрізняти причини асоціальних вчинків однолітків, поділяючи їх на навмисні і ненавмисні; об'єктивно оцінювати вчинки інших, беручи за основу моральні норми. Він повинен бути здатним до соціально доцільної поведінки, здатним опиратися спокусам, утримуватися від асоціальних дій.

Виходячи з цього, у щоденному житті дошкільник має прагнути уникати конфліктів, налагоджувати стосунки, доходити згоди, порозуміння; йти назустріч готовності партнера спілкуватися, обходитися без докорів, образ, не нав'язувати власну думку, бути готовим до пошуку спільних розв'язків проблем.

Отож, мета соціального розвитку дошкільника полягає у формуванні соціальної компетентності. Аналіз джерельної бази дає можливість виокремити складові соціальної компетентності: комунікативна, емоційна, поведінкова, готовність налагодити стосунки із соціумом, бути членом дитячого колективу.

Комунікативна складова передбачає формування комунікативних здібностей, уміння спілкуватися, встановлювати відносини, демонструвати можливості, за допомогою мови усно виражати потреби, інтереси, розуміти мовні конструкції тощо. О. Кононко наголошує на розвитку мовленнєвих здібностей, на важливості формування уміння знайомитися з іншими людьми, проявляти ініціативність надавати допомогу іншим або просити про допомогу, висловлювати усно свої потреби й інтереси, сприймати і розуміти «вербальні конструкції» та ін. [2, с. 6].

Емоційна складова передбачає формування уміння володіти власними емоціями, розпізнавати почуття власні та інших однолітків і дорослих, співчувати, переживати та ін. Змістом поведінкового компонента є уміння володіти емоціями у різних ситуаціях, зокрема, стресових, конфліктних, у ситуаціях програшу, збентеження і відмови у будь-яких видах діяльності. Л. Тарабасова зазначає, що для дошкільника особливе значення має «компетенція “готовність адекватно реагувати у ситуації стресу та конфлікту”, яка є передумовою формування поведінкового компонента соціальної компетентності згідно зі структурою Т. Поніманської (уміння вибрати адекватний стиль вирішення конфлікту, говорити «ні» та адекватно реагувати на відмову; уміння впоратися зі збентеженням, програвати в іграх, впоратися зі стресом за допомогою рухової активності)» [7, с. 217].

Дошкільник повинен бути упевненим, що він має можливість взяти участь на будь-якому етапі у будь-яких видах діяльності групи, поділитися міркуваннями про ту чи ту подію, ситуацію тощо. Це формує у нього компетенцію бути частиною дитячого колективу. Соціальний розвиток, компоненти соціальної компетентності у дошкільника формуються тоді, коли у ЗДО створене предметно-розвивальне середовище. Завдання вихователя полягає у тому, щоб сформувати у дитини почуття бути членом дитячого колективу, згуртованості, бути самим собою, не втратити індивідуальності.

Особливу увагу Т. Поніманська звертає на процес пристосування дитини до умов закладу дошкільної освіти. Соціально адаптована дитина до нових умов життя, це вихованець який володіє такими уміннями:

- самостійно створює або володіє оригінальними сюжетами ігор, має пропозиції відносно проведення гри;
- виявляє щирість, демонструє довіру і визнає приязне і доброзичливе ставлення до однолітків-партнерів гри;
- проявляє компроміс при розподілі ролей;
- тактовно виходить зі спільної гри;
- із почуттям задоволеності бере участь у малих і великих групах, об'єднаннях дітей;
- коректно інтонаційно відстоює власні інтереси, аргументовано обстоює власну позицію [4, с. 92].

Групова взаємодія передбачає узгодженість власної поведінки з поведінкою інших дітей, позитивно впливає на однолітків, реалізацію загальнолюдських цінностей, орієнтується, що є моральним для певної ситуації, групи, дитячого колективу, і може це зробити самостійно, без допомоги дорослих і однолітків [4, с. 93].

Отож, визначаючи особливості соціальної компетентності дошкільника, педагог повинен, на нашу думку, охарактеризувати його як соціальну особу. З цією метою варто протягом тривалого часу поспостерігати за проявами соціальної активності дитини (комунікативними вміннями, здатністю працювати в команді, спроможністю налагоджувати гармонійні та продуктивні взаємини, домовлятися, визначати свій статус серед однолітків, мирно врегульовувати конфлікти, поводитися совісно) та проявами особистої свідомості (наявністю дитячого світогляду, уявлень про соціальний світ і своє місце в ньому; намаганням зберегти свою індивідуальність; умінням усвідомлювати свої основні соціальні ролі, права та обов'язки;

здатністю виробляти реалістичну самооцінку, домагатися визнання авторитетних людей; схильністю до рефлексії; вмінням планувати свій час і діяльність; самостійно контролювати й регулювати власну поведінку). Як бачимо, соціальний тип особистості формується за умов нормального розвитку в неї соціальної та індивідуальної сторін. Така дитина жваво цікавиться соціальним життям, охоче бере участь у соціальній діяльності, відчуває потребу в ній [2, с. 6].

Отже, у сучасній педагогічній науці виховання дошкільника як активного суб'єкта соціального життя розглядається процесом, що має здійснюватися паралельно з формуванням у нього соціальних почуттів, соціальних потреб та первинного соціального досвіду. Безпосередні контакти дитини з людським середовищем виступають фундаментом її соціальної взаємодії, адже саме через емоційне переживання цих контактів закладається основа соціальної чуттєвості. Первинне соціальне почуття, що виникає внаслідок таких переживань, стає базою для розвитку окремих соціальних емоційних проявів – прихильності, симпатії, антипатії, довіри, емпатії та інших. Таким чином, соціальний розвиток дошкільника постає багатовимірним процесом, у якому поєднуються когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти, що забезпечують поступове входження дитини у систему суспільних відносин і формування її готовності до активної участі в соціокультурному житті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуш А.М., Варениця А.М. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Луганськ : «Альма-матер», 2006. 260 с.
2. Кононко О.Л. Життєва компетентність – стратегія дошкільного виховання. *Дошкільне виховання*. 1999. № 5. С. 4–7.
3. Кононко О.Л. Розвиток самосвідомості як запорука особистісного зростання дошкільника. *Дошкільне виховання*. 2009. № 5. С. 16–21.
4. Поніманська Т.І. Світ людей у вихованні соціальної компетентності дошкільника. *Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. 2000. Вип. 9. С. 90–93.
5. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О.І. Білан; за заг. ред. О.В. Низковської. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 256 с.

6. Рогальська І. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві: сутність, специфіка, супровід: монографія. Київ: «Міленіум», 2009. 400 с.

7. Тарабасова Л. Соціалізація особистості дитини в контексті дошкільної освіти. *Гілея : науковий вісник*. 2015. Вип. 100. С. 217–219.

Анна КУРТА
(Житомир)

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНО ДОЦІЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В КОНТЕКСТІ ОСВІТИ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Проблема відповідального ставлення людини до природи сьогодні безпосередньо пов'язана зі стратегією сталого розвитку суспільства: виживання екосистем, раціональне використання ресурсів, недопущення екологічних катастроф розглядаються не тільки як справа науковців чи держави, а як норма повсякденної поведінки кожної особистості. В умовах реформування української освіти питання екологічного виховання дітей набуває особливої актуальності, адже саме воно формує основи екологічної культури нації.

Дошкільна освіта дедалі більше описується не лише як «ознайомлення з природою», а як перший щабель освіти для сталого розвитку – освіти, що формує культуру дбайливого й відповідального способу життя. У документах, присвячених ранньому розвитку і Цілям сталого розвитку ООН, підкреслюється, що вже на етапі дошкільня має закладатися екологічна свідомість і навички поведінки, які згодом впливають на екологічну безпеку суспільства загалом [3].

У сучасних українських педагогічних дослідженнях екологічно доцільна поведінка дітей старшого дошкільного віку визначається як така система ставлень і дій дитини, у якій вона: розуміє елементарні закономірності природи й бачить себе частиною природного середовища; добровільно дотримується правил дбайливого ставлення до живого; бере участь у практичній діяльності, спрямованій на збереження й поліпшення довкілля (догляд за рослинами, економне використання води, охайність на ділянці тощо). Тобто мова не тільки про знання, але й про внутрішні мотиви, емоційне ставлення і стійкі поведінкові звички. Дослідники підкреслюють, що для старшого